

Dobrzycki, Jerzy

"A History of Ancient Mathematical Astronomy", Otto Neugebauer, Berlin-Heidelberg-New York 1975 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 22/4, 850-851

1977

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

1:120 000. Obok elementów geologicznych przedstawia ona wiele cennych szczegółów geograficznych, dotyczących też terenów rozciągających się między Dniestem a Prutem. Dołączony do tekstu wycinek mapy Staszica pozwala ocenić nasz wielki wkład do historii geografii Besarabii.

Do swego dzieła Igor Krupiennikow dodał jeszcze i opisał fragment mapy Polski — sporządzonej przez Andrzeja Pograbka w 1570 r. i mapę Ukrainy autorstwa Wilhelma Le Vasseur de Beauplan z 1661 roku. Autor recenzowanej książki wspomina również o polskim pośle Krasieńskim (1636 r.), który poprawnie naszkicował rzeźbę Mołdawii; o powieści J. I. Kraszewskiego pt. *Wspomnienia Odessy, Jedyszanu i Budżaku* i o poglądach S. Potockiego na głębi Besarabii.

Wyraża się z pełnym uznaniem o zasługach wybitnego botanika polskiego, jednego z twórców fitosocjologii — Józefa Paczoskiego. Cytuje tytuły jego publikacji, podkreśla ich aktualność i doniosłość dla lepszego poznania flory Besarabii.

Cennym uzupełnieniem prezentowanej książki jest dziesięć map, ilustrujących Mołdawię w różnych okresach historycznych oraz bogaty i starannie wyselekcjonowany spis różnojęzycznej literatury obejmujący 355 pozycji.

Byłoby rzeczą pożądaną, aby w następnym wydaniu tej interesującej publikacji autor uwzględnił indeks nazw geograficznych i wykaz nazwisk cytowanych badaczy. Oprócz tego przydałyby się reprodukcje map Cantemira, Pankowa i Tillo — autor niniejszej recenzji ocenia wysoko ich precyzję. Poza tym książka zawiera zbyt mało danych, dotyczących najnowszych badań geograficznych w Mołdawii. Odnosi się to szczególnie do opracowań kartograficznych. Również portrety wybitniejszych eksploratorów ożywiłyby niewątpliwie publikację.

Roman Karczmarczyk
(Wrocław)

Otto Neugebauer: *A History of Ancient Mathematical Astronomy*. Berlin, Heidelberg, New York 1975. Springer. Studies in the History of Mathematics and Physical Sciences. 3 t.

Wydarzeniem pierwszorzędnej wagi jest ukazanie się liczącego prawie 1500 stron, trzytomowego *Magnum opus* O. Neugebauera — wielkiego erudyty, badacza i wydawcy tekstów matematycznych i astronomicznych zarówno z Egiptu i Mezopotamii, jak i późniejszych — bizantyńskich, arabskich i łacińskich.

Jeszcze przed zapoznaniem się z treścią książki wyrazić można uznanie wydawnictwu za jej szatę zewnętrzną (estetyczna czcionka, oprawa i papier na najwyższym poziomie, bezbłędny skład trudnego tekstu). Przy tym jednak wyraźna w ostatnich latach tendencja do obniżania kosztów produkcji dotknęła książkę Neugebauera, i to w sposób bardzo dotkliwy. Ponad 600 ilustracji i wykresów, stanowiących przecież integralną część wykładu, zgrupowano w jednym wielkim bloku na końcu trzeciego tomu. Taki nawrót do techniki edytorskiej sprzed 150 lat na pewno uprościł pracę nad składaniem dzieła, ale i stał się też źródłem niewygody i irytacji czytelnika. Irytację tę powiększa jeszcze brak przy samych ilustracjach odsyłaczy do odpowiedniego fragmentu książki. Korzyści techniczne i finansowe edytora na pewno nie są usprawiedliwieniem w książce tej rangi co *Historia* Neugebauera. Czytelnika pocieszyć może znakomity indeks rzeczowy, uwzględniający hasła zarówno szczegółowe, jak i dotyczące problematyki ogólnej.

Czas jednak przedstawić samo dzieło: *Historia astronomii matematycznej w starożytności* jest krytyczną *summą* wyników badań nad metodami matematycznej astronomii starożytnego Bliskiego Wschodu i kultur śródziemnomorskich, badań, które w dużej mierze zawdzięczamy właśnie Neugebauerowi.

Tom I wypełnia obszerna analiza *Almagestu* Ptolemeusza oraz przedstawienie metod numerycznych w astronomii babilońsko-asyryjskiej, zajmującej naczelne miejsce w dorobku autora. Tom II otwiera przegląd astronomii staroegipskiej (bardzo zwięzły, zgodnie z ustaleniami autora co do jej niewielkiego wpływu na ogólny rozwój nauki). Następują części poświęcone wczesnej astronomii greckiej oraz astronomii późnej starożytności — tu znów w dużej mierze napotykamy wyniki własnych badań autora. Tom III jest doskonałą encyklopedią podstawowych pojęć (z przedstawieniem stanu źródeł i badań) z zakresu chronologii, astronomii i matematyki. Zamykają dzieło indeksy i ów nieszczęśliwie usytuowany zbiór wykresów i rycin.

Formułując we wstępie swój program badacza i autora Neugebauer prezentuje zainteresowanie treścią matematyczną rozważanych tekstów, deklarując programową awersję do odczytywania z nich treści filozoficznych i kulturowo-historycznych. Wystarczy zacytować zdania otwierające pierwszą część dzieła: „Wiele rzeczy będzie tu pominiętych. Czytelnik, pragnący usłyszeć o kąpielu Archimedesa lub o srebrnym nosie Tychona Brahego może znaleźć mnóstwo książek rozpamiętujących te ważne kwestie biograficzne. Nie będę również wyliczał argumentów za i przeciw w kwestiach takich, jak miejsce i ruch Ziemi oraz istota sfer świata”. I nieco dalej (s. 14): „Należy ostrzec czytelnika, że nie napotka w tej książce historii myśli (history of ideas)”. Nie bez kozery przedmowę poprzedza motto, enuncjacja Sowy z *Chatki Puchatka* A. A. Milne'a: „The opposite of an Introduction is a Contradiction”.

Te bardzo wyraźne i bardzo osobiste sformułowania zasługują na uwagę jako nieco przekorna deklaracja postawy autora; gdy autor bowiem w duchu swych deklaracji polemizuje w jakiejś konkretnej sprawie, czyni to z dobrze ugruntowanego punktu widzenia i otwiera pole dla merytorycznej dyskusji. Co więcej, Neugebauerowi właśnie zawdzięczamy — jakby wbrew jemu samemu — niejedno wyjaśnienie i zrozumienie przyczynowych więzi w dziejach nauki, wykraczających znaczeniem poza studium technik matematycznych.

Spostrzeżeń takich nie brak oczywiście i w omawianej książce. Zajmuje się jednak ona przede wszystkim matematyką jako narzędziem astronomii i mogłaby raczej nosić tytuł *Historia geometrycznych i numerycznych zastosowań matematyki w astronomii starożytnej* niż *Historia astronomii matematycznej*. Ta dominanta książki w połączeniu z demonstrowaną zawsze przez Neugebauera fascynacją Ptolemeuszem odbiła się na pewnych kwestiach szczegółowych. Traktując jakby apologetycznie obserwacje Ptolemeusza (ich autentyczność jest ciągle jeszcze dyskutowana) autor jakby nie spostrzegł, że popełniony przez Ptolemeusza błąd jednego stopnia w określeniu podstawowego układu odniesienia był przyczyną późniejszego rozwinięcia całej nowej problematyki w astronomii matematycznej. To jednak uwaga na marginesie; bogactwo informacji i komentarzy czyni książkę Neugebauera dziełem niezbędnym i przez wiele lat niezastąpionym w warsztacie każdego historyka nauk matematyczno-fizycznych.

Jerzy Dobrzycki
(Warszawa)

NOTATKI BIBLIOGRAFICZNE

W. I. Siemiszin: *Pieriodiczekaja sistiema chimiczeskich elementow D. I. Mendelejewa*. Moskwa 1972. Izdatielstwo „Chimija”. 185 s. 48 ilustracji 52 tablice w tekście.

Książka W. I. Siemiszina należy do literatury popularnonaukowej. Przeznaczona dla szerszego kręgu czytelników, wymaga jednak dość dobrej znajomości podstaw chemii, o ile ma się stać lekturą spełniającą funkcje popularyzatorskie.